

vendar ne more pregnati občutka groze, ki preži nad njim, in občutka krivde človeštva, ki jo more odvezati le nebo. Ta občutek postaja vse bolj oseben, čim bolj pesnik občuti, kako je vržen ob stran življenja med nepotrebne, med tem ko drugi trpe, padajo in s tem dopolnjujejo usodo človeštva. Ta občutek osebne manjvrednosti oziroma nevrednosti, ki ga je trpela njegova moška zavest in ki se je ob pogledu nazaj družil z občutkom osebne krivde, ga je gnal v skrajnost, v občutek ničevosti posameznika in tudi umetnika. Sam sebi se je zdel ne samo zamaknjen v svojo nebolgljeno srčno bolehavost, ampak celo, da ni človek, temveč novelist, bitje, ki je s tinto zastrupljeno in še druge zastruplja. Cankarju je zdaj opravičena le človeška kvaliteta, človek, ki je ujet v kolesje dogajanja, med tem ko se sam včasih zgodi nad seboj, ne le, ker se je odločil od tega vdanega življenja, da ga je sodil in o njem samo pisal, marveč ker čuti, da mu je delal krivico. Tako plahuta Cankarjeva duša med sencami sanj in grozo stvarnosti, rada bi ubežala pred njo, pa občuti, da se ji ne sme umakniti, ker je mogoča zavest opravičenosti le, če živiš v nji. Njen pogled postaja vse bolj človeški in blag, v zadnji močrosti, ki sveti nanjo svetloba izza smrti, priznava in ne obsoja več.

Urednik je v uvodu dobro načezal pesnikov razvoj. Ne bi se pa strinjal z naslovom Kritični in satirični spisi, ker kritičnega in satiričnega je v njih malo. V marsičem jih ni mogoče ločiti od naslednjih leposlovnih črtic, izmed katerih pa bi spadal Pogovor pod lipo bolj v drugi del, ker je le nekam prelahko zajet in ker gleda nekaj preveč prozaičnega motiva iz njega. Moti, da je v tem zvezku priobčena črtica Naj pojde, ki je dosti starejša. Tudi ne morem videti, kje naj bi bila v navedenem poročilu Dneva Cankarju zaradi predavanja v Mestnem domu izražena grožnja. Stavek: „Jaz sem za aretiranega,“ je gotovo Cankarjev.

Lino Legiša.

Iz knjig

Andre Gide in S. S. S. R.

Malo knjig je povzročilo toliko hrupa kakor brošura, ki jo je posvetil André Gide svojim vtisom iz Rusije in ji je dal nekoliko melanholični naslov „Vrnitev iz S. S. S. R.“. Način, kako so nasprotniki sovjetov uporabili nekatere Gidove pripombe, je — po pravici povedano — precej farizejski. Branitelji stare meščanske družbe in tudi Hitlerjevi in Francovi pristaši so triumfirali. Vpili so vsepovsod: glejte, kaj pravi Gide! Skrbno so se izogibali citiranju avtorjevega zaključka, ki je — kljub vsemu — izraz vere: „S. S. S. R. nas še vedno uči in frapira!“ A tudi Rusi so se razburjali in označevali Gida za malomeščana, pariškega esteta in dekadenta, kar je brez dvoma netočno. Niti ena, niti druga stranka se pa ni trudila, da bi ga razumela. V bistvu gre namreč tu za problem psihološkega razumevanja. O objektivni pravilnosti Gidovih konkluzij je mogoče diskutirati; še prej jih je treba seveda iz knjige uganiti, ker avtor prepušča to skrb čitateljevi subtilnosti, kar je spretna, a nevarna poteza. Mislim pa, da je nemogoče dvomiti o njegovi odkritosrčnosti, ki jo je vendar že tisočkrat dokazal.

V nekem sovjetskem listu sem našel sliko, ki naj pojasni Gidovo reakcijo. To je nekak diptihon, ki naj predstavlja razliko med kapitalističnim in sovjetskim delavcem. Prvi je naslikan suh in oslabeled, kako sedi žalosten na pragu tovarne — ječe. Drugi je v krogu rodbine v jedilnici pod visečo svetilko, kjer se vdaja uživanju večerje in poslušanja radia. Na mizi je namreč mnogo jedi in blizu okna stoji radijski aparat. Vse diha udobnost, ki jo moremo imenovati meščan-

sko, in tudi povprečnost. — To je seveda propagandna karikatura in najhuje je, da tvori bistven del vsega sistema.

Francoski literarni duh (ne le Gidov) ima pri vseh svojih nešteti napakah vsaj to bistveno prednost, da ima globoko spoštovanje pred direktnim dokazom in da ne zaupa nikakemu dogmatizmu in predvsem nikaki „oficielni resnici“. To je osnova kritičnega duha. Dvajset let po svetovni vojni se je vrsta francoskih pisateljev lotila kritike vojnih pričevanj, ugotovila resnično psihologijo vojaka in dognala, da bojevnika v resnici skoraj vedno prevzame strah in da želi samo mir — vse to v času, ko na drugi strani Rena in Alp neprestano kriče, da je vojna zdrava, pravična, normalna in skoraj nič neprijetna, in vse to deloma odkritosrčno, kar je pač produkt njihovega idealizma! Takega dela niso izvršili v tako sistematični obliki, kolikor je meni znano, v nobeni drugi deželi. Prav ta tendenca in žeja po resnici, ta antipatija pred „predpisano linijo“ (naj opozorim na Peguyeve besede: „Kdor ne zavpije resnice, če jo vè, je sodelavec lažnivcev in falsifikatorjev.“), nam more pojasniti nekatere Gidove kritike. „Laž, četudi je le v molku, se more zdeti oportuna, in oportuno tudi vztrajanje v laži, a sovražnik ima potem prelahko igro, resnica pa, če je tudi boleča, more raniti samo zato, da potem ozdravi“ (str. 17). Dejstvo, da ne zna ruščine in da je prebil v Rusiji le nekaj tednov, more seveda zmanjšati objektivno vrednost njegovih poročil. Kljub temu pa ostanejo psihološki dokument. Verjetno je, da Dabit, proletarski pisatelj in njegov potni tovariš, ki je umrl v neki sevastopolski bolnišnici, ni imel dosti drugečnega vtisa.

Vse, kar je v Rusiji „človeškega“, je navdalo Gida z veliko radostjo. V tem smislu ni pozabil, da je bila ruska revolucija nekdanja za francoske intelektualce in proletarce predvsem človečansko gibanje (kot dokaz prim. Gilloux, *Le Sang noir*, čeprav je ta knjiga izšla šele pred kratkim). Za „žičnimi ovirami“, s katerimi je hotel stari Clemenceau cernirati Rusijo, je mnogo ljudi hotelo videti odpravo razredov in zblizanje med posamezniki v skupnosti, kjer so čuvstva spontana in ne izsiljena. Gide bi hotel videti to stanje uresničeno od sovjetov. Ali ni nekoč izjavil z naglasom upanja, v katerem so nasprotniki seveda videli demonično negacijo: kaj bo mogla postati družba, v kateri ne bo niti rodbina, niti religija idol in baza! V ruskem kolektivizmu hoče videti približevanje tej idealni družbi. Oglejmo si njegove izjave, ki razodevajo skoraj neprijeten sentimentalizem: „In kolikokrat so mi prišle tamkaj solze v oči zaradi prevelikega veselja, solze ganjenosti in ljubezni“ (str. 19). Množica pri pogrebu Gorkega kaže „silo žareče simpatije“ (str. 27). Gruča komsomolcev na počitnicah naredi nanj isti sveži vtis človeške skupnosti, neprisiljenega bratstva. Ali je to tisti novi svet, o katerem govori toliko prerokov? Tista večna mladina (str. 31), h kateri hrepeni, kakor k studencu mladosti, stari kapitalistični in sklerotični okcidentalni svet? „Kopljem se v človečanstvu“, piše Gide (str. 37).

Vse te citate so reakcionarni listi in revije, ki so uporabljali „dokument Gide“, sramežljivo prikrivali. Jasno je vendar, da so vsi sovjetski državljani divji kanibali.

Nasprotno so pa Gida, ki ga „vedno manj zanimajo pokrajine in vedno bolj ljudje“, nekatere stvari zadele. Šele tu so reakcionarji in filofašisti odkrili, da je Gide pošten pisatelj, velik odkritosrčnež in še marsikaj drugega.

Gida so presenetile dolge verige kupovalcev pred državnimi prodajalnami, nizka kvaliteta sovjetskega blaga, njihov slab okus (v deželi, kjer je ljudska obrt ustvarila umetnine!). Opazil je lenobo delavcev in resnica je, da je ritem dela v nekaterih deželah kakor v Nemčiji ali v Ameriki nerazumljiv za druge narode.

Sreča kolhozovcev je po njegovem mnenju produkt njihove uniformiranosti in lenobe (v tem oziru sodi preveč individualistično: „sreča“ prvih krščanskih občin pač tudi ne bi bila mogoča, če bi bile razlike med posamezniki velike!).

Vse to pa še ne bi pomenilo nič. Gida bi krivo sodil, kdor bi mislil, da bi mogel zaradi nekaterih materialnih neudobnosti obsoditi prve ustvaritve socializma. — V resnici ga je pa zadela oficialna doktrina, ki trdi (naj opozorim na propagandno sliko, ki sem jo že omenil), da je ta neudobnost, ta slaba hrana, to usnje in blago slabe kvalitete „nec plus ultra“ svetovne produkcije. To je državni dogmatizem, ki prepričuje vse ljudi od najnežnejše mladosti dalje, ne da bi hotel omogočiti dokaz, da je v sovjetskem svetu vse najboljše. S tem da se povrača k najhujšim intelektualnim zablodam prozelitskih religij. Odreka se edini resnični intelektualni pridobitvi od srednjega veka dalje: pojmu superiornosti eksperimentalnega dokaza, kritiki pričevanja po racionalističnih metodah. In ta človek, mladi človek, otrok, ki ga je Gide videl brsteti, pa tudi človek bodočnosti, o katerem govori himna internacionale, je še vedno podložen, če že ne kapitalizmu, pa vsaj nekemu drugemu trdemu in dogmatičnemu sistemu. To bi bila velika Gidova kritika, ki pa ne velja samo za Rusijo, ampak za vse režime, ki slone na avtoriteti, pa naj bo ta avtoriteta politična ali pa celo religiozna. „V S. S. S. R. je določeno v naprej in enkrat za vselej, da o vsem in o čemerkoli ni dovoljeno več kakor eno samo mnenje“ (str. 49). Odtod vse tisto „nenavadno sprejemanje mnenj“, na katero opozarja avtor. Odtod tisti kompleks večvrednosti (ki sicer ne more osupniti onih, ki poznajo Ruse!), tista naivna vera, da je rdeči vojak nepremagljiv, „da ne bi našli dovolj papirja na svetu, če bi hoteli pripovedovati, koliko novega, lepega in velikega se dela v S. S. S. R.“ (str. 56).

Če bi bil ta dogmatizem samo globoka vera nekega kolektiva, čeprav fanatičnega, bi zlo še ne bilo neozdravljivo. Do temnih prognoz pa vodi Gida dejstvo, da definira linijo, od katere se ne sme odstopiti, vero, izven katere ni zveličanja, v Rusji en sam človek. Sprejel bi še, čeprav tega ne pove, staro revolucionarno geslo: „Ljudstvo, čuvaj se pred individuji!“ Sprijaznil bi se z dejstvom, da postane marksizem religija, čeprav je bil v začetku le poskus znanstvene interpretacije historičnih in socialnih dejstev. Sprejel bi kot tako religijo ono vero, ki vlada v sovjetski Rusiji, čeprav bi želel, da bi bilo to drugače. Toda dejstvo, da ima ta religija neko vrsto papeža, ki združuje s svojo duhovno avtoriteto zaščitnika vere brezprimerno materialno moč — to je položaj, ki ga Gide, „protestant“ z vsem svojim srcem, „ne bo nikdar sprejel!“ In kot humorist, ki se nikdar ne odreče svojim pravicam, pripoveduje, kako je prevajalec spremenil telegram, ki ga je hotel poslati Stalinu, ker „vi“ ne zadostuje; treba je dostaviti „vi poglavar delavcev“, ali „mojster narodov“, kadar se telegrafira Stalinu (str. 72). Nahajamo se v pravi Aziji, toda ta Azija se pričinja danes že zelo kmalu na zahodu. In Stalinov portret, ki se nahaja v vsaki slamnati koči (str. 71), ima mnogo paralel!

Nekaj drugega se romarju zdi še bolj žalostno. Ali se za kolektivistično in egalitarno fasado ne ustvarja znova družba s kastami, s hierarhijo, ki odgovarja različnim višinam mezd? Gide se je tega vprašanja samo dotaknil. Isto odkritje je globoko ogorčilo Cálina, ki je iztiskal svoj žolč razočaranega anarhista v brošuri z naslovom „Mea Culpa“, objavljeni potem ko je tudi on potoval v S. S. S. R. Odkritje je težko. „Bojim se, da ne nastane znova neka vrsta delavske buržuazije, zadovoljne (in zato konservativne, za vraga!), ki bi jo bilo le preveč mogoče primerjati z našo malo buržoazijo“ (str. 62). To je veliki nemir, trpko vprašanje človeka dobre vere, ki se vpraša, zakaj je bilo treba toliko žrtev, če je konec vsega obnova manjšine posedujočih.

V področju umetnosti morata povzročiti dogmatizem in konformizem še več zla. Gide, ki nikdar ne preneha biti umetnik (če je sploh mogoče nehati biti umetnik: ex-socialist Aragon je ostal kljub svoji navezanosti na komunizem in kljub temu, da je v svojih delih skromen kakor menih v svoji celici, v „Beuax Quartiers“ silovit prozaist), je ogorčen, ko sliši: „Kar nam je danes potrebno, so dela, ki bi jih mogel razumeti vsakdo, in sicer takoj“ (str. 81). Literatura, ki hoče samo občudovati in opazovati, se mu zdi v principu zgrešena. Če ni več kritike, če ni več opozicije, kaj ostane še od umetnosti? Ali jo naj nadomesti proslula formula „biti v liniji“?

Pojdimo stvari do dna. Gide predstavlja tip človeka, ki ne uživa več spoštovanja v današnji Evropi, kjer slišimo od vseh strani le še gesla: pokorščina in konformizem. Niti prva niti druga od teh čednosti pa ni omogočila socialnega napredka in predvsem napredka znanstvenega spoznavanja. Veličina človeka je v njegovi sposobnosti za herezijo. Tisti dan, ko postaneta en človek in ena doktrina posvečena, se vrata zapro. Rimski pregovor pravi: ne dotikajte se sekire. Ali v simbolu: ne dotikajte se svobode duha, pa naj bo tudi negacija, razdiranje ali celo greh v vaših očeh, kakor pravi Gide. — In človek si ne more kaj, da ne bi mislil na misel, ki jo izreka Jean Christophe pri Romain Rollandu (ki je danes poročen z Rusinjo in neverjeten konformist): „Francoske svobode ni nič lažje prisiliti h govoru kakor solnce potisniti v luknjo“.

Zato Gide s skrbjo sprašuje pred tem ljudstvom, ki ga toliko ljubi, in kjer sluti toliko bogastva: „Ali bodo končno dvignili glave?“

Na ta način je mogoče p o j a s n i t i najnovejše stališče francoskega pisatelja, ki je izjavil še pred nedavnim, da je usoda kulture vezana z usodo S. S. S. R. Bilo bi napačno, če bi mu očitali, da je prekalal svoje mnenje. Oficielna komunistična stranka, ki presoja vse zelo pod vidikom neposredne koristnosti, je morda napačno razlagala Gidove izjave. O žolčnih komentarjih filofašistov v Franciji in drugod ni treba izgubljeni besed.

Mogoče pa bi bilo kritizirati Gida v njegovem lastnem duhu, t. j. z apelom na dobro vero. Ne smemo pozabiti, da je Gide, potem ko je izjavil: „So stvari, ki so bolj važne kakor jaz in kakor S. S. S. R., to je človeštvo“ (str. 15), izrekel besedo „bankrot“ (str. 15). Toda vse, kar je videl (in to je drugi ključ za kritiko), je videl kot psiholog: „le psihološka vprašanja spadajo v mojo kompetenco“ (str. 25). Prav tukaj ga je mogoče zavriniti. V resnici je treba gledati na S. S. S. R. pod socialnim vidikom. Zaradi tega vidika si ona lasti pravico do obstoja. S tega vidika so pa vse težkoče, ki so nujne v individualističnem sistemu, zanj minimalne. — Socialistična stavba se v resnici šele gradi. To delo je pa borba proti tisoč notranjim in zunanjim nevarnostim. Socialni reformizem, racionalizacija prehrane itd. morejo razložiti v tem primeru vitalne nujnosti, medtem ko bi prezgodnji razvoj individualizma vedel v nevarnost, da propade tvorba, ki se šele gradi. Militarizem in izsiljena disciplina (ker spontane discipline še ni mogoče uvesti) sta torej dve trdi nujnosti. Gidu bi mogli odgovoriti: revolucija mora znati čakati. Vsaka politična tvorba mora računati z realnim svetom: fašizem, Nemčija, Japonska so zelo realne nevarnosti. Zaradi obrambe pred njimi je treba zavreči nekaj starih, preživelih individualističnih idolov. Zrak svobode je mogoče dihati v deželi, ki je varna. Ali velja to za S. S. S. R.? Odgovor je lahak.

Naj bo že kakorkoli: ali ni pravi zaključek Gidovih strani njegova lastna trditev: „S. S. S. R. se šele gradi“ (str. 13). Ta umerjena, a globoka beseda odpira mnogo horizontov in je bolj jasna kakor njegov mitološki predgovor, ki hoče slabiti prednosti terapije drznosti.

M. R.

Kmečka avtarkija

Petomajske volitve so še v posebni meri pritegnile našo pozornost na hrvaško politično življenje. Še posebej smo se zavedli solidarnosti, ki nas veže s Hrvati. Marsikaj nas je seveda motilo ali nam bilo vsaj tuje. Posebno nas je pred dobrim letom presenetila „Gospodarska sloga“. Upravičeno. Morda ni nobena stvar tako pokazala visoke stopnje hrvaškega narodnega gibanja kakor prav „Gospodarska sloga“, poskus samostojne gospodarske politike hrvaškega narodnega gibanja oziroma hrvaške kmečke stranke, ki je njegova nosilka. V državnopravnem položaju, v katerem je z nekaterimi drugimi jugoslovanskimi narodi tudi hrvaški narod, pomenja tak poskus pač nekaj velikega.

Poskus „Gospodarske sloge“ pa ni vzbudil samo občudovanja; bila so tudi deljena mnenja glede uspešnosti in končnih učinkov njenega dela. Ali bo „Gospodarski slogi“ res uspelo, dvigniti cene živini — preko te njene akcije se je javnost prvikrat seznanila z „Gospodarsko slogo“ — ali ne, to je bilo zelo sporno vprašanje. Spričo poskusa „Gospodarske sloge“ so se vzbujali tudi načelni pomisleki. Padlo je geslo: kmečka avtarkija! In v dnevnikih se je pojavila vest, da dr. Maček poziva hrvaške kmete, naj zopet sejejo lan in sade konopljo ter si sami izdelujejo obleke. Hrvaška romantika? ali odkrito povedano: reakcionarnost?, tako smo se spraševali.

Zato ne bo nezanimivo, seznaniti se s knjigo „Kako živi narod“, katero je napisal Rudolf Bičanić, član ravnateljstva „Gospodarske sloge“. Opazovanja in dognanja, ki jih vsebuje ta knjiga, so bila brez dvoma začetni temelji raznih akcij „Gospodarske sloge“.

Brez rezerve, več, z veliko simpatijo moremo sprejeti način, kako Bičanić gleda, kako se loti predmeta. V tem pogledu je naslov knjige bolj program kakor oznaka vsebine. Knjiga se namreč ne peča z življenjem vsega hrvaškega ljudstva in bi bil tako razumljeni naslov preširok. Knjiga pa tudi ni samo opis in bi tako razumljeni naslov bil preozek. Podnaslov pravi: „Život u pasivnim krajevima“. V knjigi so zbrani članki, ki so plod potovanja po Liki, Hrvaškem Primorju, zapadni Bosni, Hercegovini in dalmatinski Zagori. Bičanić pravi, da je po teh krajih vodil anketo. Ali, kar je napravil, ni samo seznanjanje. To je vživljanje, to je predvsem stajlanje teorije in prakse.

To namreč ni nabiranje znanja radi znanja. Vedeti, kako živi ljudstvo, izpoveduje Bičanić v uvodu, je prvi pogoj za vsako javno delo. Za to javno delo gre. Želja in potreba po tem delu, rojena iz globoke človeške solidarnosti in pri Bičaniću očiščena po treh letih Mitrovice, je prvi motor. Takemu delu pa je spoznanje dejanskih razmer naravni pogoj. V tem pogledu gre za to, da se popravi dosedanje delo inteligence, o kateri Bičanić pravi, da je, tudi kadar je najbolj nacionalistična, samo formalno, „v ideji“ in ne stvarno, in ki je, kadar je najbolj socialna, samo v doktrini in v abstrakcijah. To je velika kvaliteta te knjige, da nam kaže intelektualca, ki se je popolnoma stopil z množico. Samo tak človek more tako vestno registrirati vsako podrobnost, samo tak človek more tako neposredno podajati narodno gledanje, kakor je to storil Bičanić.

Da je v duhu in delu večno navzoče vprašanje, kako živi ljudstvo, to je ves program. V smislu tega programa hoče po besedah Bičanića izvesti revolucijo v možganih hrvaške inteligence hrvaško kmečko gibanje. Na naslov „gospode“ je Bičanić zapisal: „Pogosto, zelo pogosto mnogi od njih ne razumejo, da je samo bistvo hrvaškega kmečkega gibanja v tem, da se kmetje osvobodijo prav tega

monopola političnega, kulturnega in ekonomskega vodstva gospode. Kmetje hočejo zlomiti varuštvu in nadzorstvo gospode sploh, hočejo, da postane kmet subjekt, nosilec politike, kulture in gospodarstva in ne samo objekt, predmet tuje, gosposke skrbi nad njim. Posebno pa se kmetje borijo, da se osvobode nadzorstva in posredništva gospode nad političnimi, kulturnimi in gospodarskimi vezmi, ki vežejo vas z vasjo in naprej vse kmečko ljudstvo. Te zveze se v kmečkem gibanju grade in morajo graditi med kmeti neposredno. In tisti, ki je najbolj vdan kmečki, ljudski¹ stvari, dela napačno, kadar z dobrim namenom zbira vse posle pod svojim vodstvom, namesto da bi razvijal delo osvobojenja kmetov in utrjevanje kmečke ljudske organizacije brez posrednikov. Dolžnost ljudske inteligence je, da pomaga razvijati in utrjevati neposredne zveze organiziranih kmetov, in da ne dovoli da jih gospoda zbira v svoji roki pod svojim vodstvom in nadzorstvom nad narodom in v svojo korist. Prav radi osvobajanja kmeta od gosposkega vodstva in radi odpravljanja monopolov in kontrole, je bilo nekaterim gosposkim krogom po vojni hrvaško kmečko gibanje neljubo. Zdi se, da mnogi tudi danes ne morejo ali nočejo razumeti, da je prav v tem njegovo bistvo.“

Podčrtal sem nekatere stavke, da jih bralec, navajen našega domačega političnega žargona, ne preskoči. Tudi pri nas smo namreč slišali in slišimo besede, naj kmetje, ali na splošno ljudstvo, ne bodo več samo objekt, temveč naj postanejo subjekt politike, kulture in gospodarstva. Toda kako malo, nič vere v organizatorično in ustvarjalno moč množic tiči po navadi v teh besedah! Nikdar nismo slišali ali vsaj nikdar videli poskusa s strani naših velikih strank, da se ljudstvo tudi samo organizira — ne, da je samó organizirano. Iniciative množic kot da ni. Naše politike je bilo in je strah — razen majhnih, toda pogumnih izjem — vsake direktne akcije. Zato pa je tudi vsa naša demokratičnost — tudi tista v preteklosti — samo videz brez krvi in sile življenja.

„Gospodarska sloga“ pa je vsa zgrajena na direktni akciji. To je dobro pokazala akcija za zvišanje cen živini in za znižanje mestnih dajatev. Tudi Bićanićeva pozornost je v vsej knjigi usmerjena prav na vprašanje, kje so dane možnosti kolektivnega nastopa kmetov, kje take iniciative že med kmeti samimi obstoje. Na to sem mislil, ko sem zgoraj rekel, da brez rezerve in z veliko simpatijo sprejemamo način, kako Bićanić gleda, kako se loteva predmeta.

Toda preidemo na drugo vprašanje, na vprašanje strategičnega načrta, kakor bi lahko rekli, „Gospodarske sloge“, katerega nam vsaj deloma odkriva Bićanićeva knjiga.

Kakor omenjeno, navaja Bićanić v svoji knjigi opazovanja iz tako imenovanih pasivnih krajin hrvaškega ozemlja. Pasivni so ti kraji, kar se tiče prehrane. Velik problem gospodarstva teh krajev je, s čim odtehtajo pasivnost v prehrani.

Hrvaški pasivni kraji so gospodarsko svet zase. Ponovno ugotavlja Bićanić, da so ti kraji trideset, štirideset let za ostalimi hrvaškimi kraji. Na to kažejo oblike obdelovanja in gospodarsko mišljenje obdelovalcev, kreditne in sploh prometne razmere, še nekončani proces razpadanja zadrug itd. Ti kraji šele prihajajo v tesnejši stik s kapitalizmom. Vendar se primitivne gospodarske razmere, zlasti v zadnji krizi, zelo hitro izpreminjajo v kapitalistične. Kapitalizem pa prinaša s

---

¹ Prevajam hrvaško besedo narod, narodni, kakor je sedaj v navadi, z ljudski, čeprav ni točno. Narod v hrvaškem smislu je manj opredeljen pojem kot slovenski, je pa v nekem smislu bogatejši kot naš pojem ljudstva.

seboj revščino. Kmeta priklepa na trg. Kmet bolj in bolj potrebuje gotovine. V teh pasivnih krajih potrebuje gotovine tudi za — kruh. Zato ne prodaja samo viška svoje produkcije, niti se pri prodaji ne sprašuje po rentabilnosti dosežene cene. Kmet prodaja od svojega kapitala. Da pride do denarja, prodaja vse: svojo nošo, svojo in svoje družine hrano, živino, zemljo. Kmet se proletarizira, se trga z zemlje in od svojih produkcijskih sredstev. (Kdor hoče videti, kako se še danes ponavlja proces, katerega opisuje Marx za prva stoletja porajajočega se kapitalizma na Angleškem, kako prihaja do ekspropriacije „der grossen Volksmasse von Grund und Boden und Lebensmitteln und Arbeitsinstrumenten“, ta naj bere Bičanićevo knjigo. Sociologija je hudo eksperimentalna veda za tistega, ki hoče — videti. Kdor hoče, vidi vsak dan experimenta in corpore vili.)

Hrvaško kmečko gibanje izhaja iz prepričanja, da je kmet nosilec vse narodne zgodovine, in sicer tudi za bodočnost. Zato je glavno vprašanje, katero si zastavlja Bičanić, kako ohraniti kmetu dom in zemljo, kako preprečiti proletariziranje kmeta. Kako doseči ta glavni smoter?

Analiza je privedla Bičanića do prepričanja, da kmeta ubija kapitalistični trg. Trg mu plačuje pod vrednostjo, prodaja pa nad vrednostjo. Najradikalnejša rešitev vprašanja, kako preprečiti propad kmeta, — najradikalnejša, in če je tudi pravilna, je to pravo Kolumbovo jajce, — je torej, odtrgati kmeta od trga. „Preprečimo eksploatacijo in postavimo izmenjavo dobrin na drugo podlago.“

Samo podrejeno, čeprav za organiziranje kmetov zelo važno ulogo igra v konceptu „Gospodarske sloge“, kakor izhaja iz Bičanićeve knjige, pobijanje raznih z igro kapitalističnega sistema ne nujno zvezanih zlorab. To so v prvi vrsti zlorabe trgovcev in parasitarno življenje mest na račun vasi. Vloga, katero igrajo trgovci v vaseh primitivnih krajev, je namreč nad vse zanimiva. Trgovcu ustvarjajo slabo razvite prometne razmere monopol nad vso prodajo in nakupom kmeta in nad njegovim kreditom, on prejema denar izseljencev in ga izroča naslovnikom, skratka, nad kmetovim gospodarskim življenjem ima popolno kontrolo.² Za metode teh trgovcev je neki značilno, da bi kmetje z uvedbo nabavnih knjžic znatno znižali svoje dolgove pri trgovcih, oziroma, kakor Bičanić predlaga, da bi bilo treba trgovskim knjigam v teh krajih odreči pred sodiščem vsako dokazno moč. — Tudi je potrebno pobijanje mestnih zlorab. Dajatve, katere mesto nalaga danes kmetom, ki prodajajo svoje pridelke na njegovem trgu, so že popolnoma izgubile svoj prvotni značaj prispevka za protidajatve. Danes imajo samo fiskalni namen in valijo bremena z meščana na kmeta. Od tod pojav, da je doklada na državne davke veliko manjša v mestih kakor v vaseh. Mesto potrebuje manj dohodkov iz teh davkov, ker velik del njegovih potreb krijejo dohodki iz dajatev, ki zadenejo samo kmeta. Mesto živi danes od vasi, danes vas financira mesto. — Podobnih zlorab je potem še cela vrsta.

Vendar prva naloga ostane: odtrgati kmeta od trga. Zato naj kmet kupuje čim manj; da pa bo mogel čim manj kupovati, naj producira čim več doma. Bičanić si seveda ne predstavlja, da bi postavljanje tega programa že zadostovalo za izvedbo. Bičanić noče ostati samo laudator temporis acti, kar je marsikdo v kompleksnem hrvaškem narodnem gibanju; on se noče enostavno vrniti na vaško avtarkijo, katera je v teh krajih bolj ali manj do pred

² Zanimivo je, da dalmatinski krošnjarji prinašajo ta sistem s seboj. Tukaj v Sloveniji imajo svoje dalmatinske trgovce, pri katerih si nabavljajo svoje blago in ki so istočasno njihovi depozitorji in kreditorji. Ti dalmatinski trgovci so prava „gospoda“. In krošnjarji so tako zaupljivi kakor v svojih domačih vaseh.

kratkim obstajala. V tem oziru je zanj značilno stališče, katero zavzema v vprašanju narodnih navad. Bičanić se dobro zaveda vse elementarnosti gospodarskega dogajanja in ve, da je taka osnovna preorientacija, kakor jo zagovarja, nemogoča, če bi bila iniciativa prepuščena samo posameznemu, individualnemu gospodarstvu. Hoče jo organizirati za vso Hrvaško, in sicer toliko bolj, ker raztegne — in tukaj je ost — nasprotje vas-mesto, ali še prej, kmet-vaški trgovec, na nasprotje Hrvaškatajina in končno na veliko nasprotje kmečka (ne agrarna) država - industrijska država.

Kako si konkretno predstavlja rešitev tega vprašanja, t. j. organiziranje produkcije in konsuma neodvisno od danes obstoječega trga, kaže najlepše primer obleke. Najbolj namreč veže kmeta v naših krajih na svetovni trg ravno obleka. Kakor kažejo številke, gre ves izvoz poljedelske produkcije Jugoslavije za to, da se krije uvoz blaga oziroma sirovin za blago. Bičanić torej sklepa, da bi že lastna produkcija obleke omogočila samostojno politiko cen za poljedelske produkte in bi nadalje omogočila boljše hranjenje domačega prebivalstva. In ta lastna hrvaška produkcija s sredstvi, katere ima hrvaški narod danes na razpolago, bi se po Bičanićevem mnenju mogla koncentrirati ravno v pasivnih krajih. Trg za južne hrvaške pokrajine bi bila severna Hrvaška. Med temi pokrajinami pa bi se morala izmenjava vršiti direktno, t. j. sukno bi se moralo menjati za žito. Za to produkcijo so po Bičanićevem mnenju dani pogoji. V pasivnih krajih je namreč razmeroma precej razvito ovčarstvo in obstaja še domača suknjarska obrt, ki zadošča vsaj deloma tamkajšnjemu konsumu blaga. Obleka iz domačega sukna, ki se nosi dve leti, pa stane dvesto dinarjev, torej prav toliko, kolikor stane tovarniška obleka iz cajga, ki se nosi le šest mesecev. Tehnično bi se to, kakor omenjeno, vršilo v obliki hišne obrti in sicer iz tega razloga, da zaposli glede na svojo manjšo produktivnost več delavne sile, ki jo je v teh krajih na pretek.

„Torej Ghandijeva preslica? Da, če to razumete kot simbol. Kaj ostane kmetu drugega, ko za celo ovco ne more kupiti najcenejše tovarniške srajce. Problem danes ni v tem, ali bo kmet nosil tovarniško srajco ali domačo, temveč v tem, ali bo hodil strgan in gol — ali pa si bo obleko sam napravil.“

Podobno, kakor bi bila v tem primeru organizirana izmena sukna in žita, bi bila med severnimi in obmorskimi pokrajinami organizirana izmenjava vina in hrane in podobno vsa ostala produkcija in konsum. Edina prava pot je po Bičanićevem mišljenju premišljeno in razumno upravljanje narodnega gospodarstva v dobro stran in v zadostitev potrebam največje večine lastnega naroda s sredstvi in dobrinami, katere ima narod na razpolago. „To pa se z drugimi besedami imenuje kmečka avtarkija.“

Mislim, da nam je po gorenjem jasno bistvo strateškega načrta „Gospodarske sloge“ — odtrgati kmeta od dosedanjega trga — kakor tudi način njegove izvedbe — kmečka avtarkija. Pomisleki proti pravilnosti tega načrta in njegovega izvajanja so dvojni. Prvič je vprašanje izvedljivosti, in sicer v tem smislu, da so izvor vse akcije v veliki meri ekstra-profiti kapitala. Brez dvoma ni pripisati izrabljanja kmeta v krajih in razmerah, kakor jih opisuje Bičanić, samo nekemu „normalnemu“ izrabljanju kapitala, zvezanemu z njegovim „normalnim“ profitom, temveč so to že takoimenovani ekstra-profiti, katere omogočajo čisto posebni monopoli teh razmer in krajev. Kakor hitro bi ta akcija prisilila kapital, da se odpove svojim ekstra-profitom, — in to more — bi odpadel notranji pogon za vsako večjo strukturalno spremembo. S tem pa bi „Gospodarska sloga“ ostala v mejah vsega drugega združništva. Drugi pomislek pa je ta-le: Koliko bi se nadaljnji razvoj spremenil, če poskus tudi uspe? Če uspe, uspe samo tako, da

odtrga kmeta od dosedanjega trga in mu ustvari nov trg. Toda tudi ta trg bo trg in bo kmetova produkcija zopet produkcija za trg. Nemogoče si je pa predstvaljati, da se ne bi na takem trgu uveljavili zakoni kapitalistične produkcije in izmenjave. V bistvu pomenja Bićanićeva zamisel poskus domače, od danes na Hrvaškem obstoječega internacionalno povezanega kapitala neodvisne akumulacije kapitala s perspektivo kapitalističnega izrabljanja. Tak konec pač ne bi upravičeval velikanskih naporov in odrekanih — verjetno zlasti na račun standarda severnih hrvaških krajev — katere bi pač zahtevala ta „hrvaška petletka“.

Toda ta pomislek za Bićanića ne velja. Prehiti ga in pravi: „Kako bo čez petdeset let, ne vem in se me še ne tiče. Za sedaj vem, da je stvarno mogoče, neodvisno od kapitala pričeti takoj z delom, kakor sem ga razložil.“ Pri takem stališču je seveda mogoče pričeti polemiko samo na drugi osnovi, to je glede na vprašanje, ali pri danih premisah morem vedeti ali ne, kakšen bo razvoj. To pa bi bila kritika osnovnega stavka hrvaške kmečke ideologije, da je namreč kmet nosilec narodne zgodovine — in sicer tudi v bodočnosti. Samo tako pa je tudi mogoče postaviti hrvaško vprašanje kot internacionalno vprašanje za nas, hrvaške sosedo, v pozitivnem in demokratičnem smislu in brez vsake skrbi pred imperializmom drugih naših sosedov. Potem pa bi rezultat ne bil avtarkija, temveč široka odprtost — v podobi rečeno — tja do Kitajske, kjer se rešujejo podobni problemi kot na Hrvaškem.

Joža Vilfan.

Glasba

Na razpotju

I.

Če prideš po daljnem prebivanju v tujini domov v Ljubljano, srečaš zopet stare, znane obraze, naletiš na čudne rodove intelektualcev, ki živé ob kavarniških mizah in z zaskrbljenimi obrazi razpravljajo o samih „velikih“ problemih. Tako si ti ljudje, obsojeni v življenje naše tesne dežele, umetno razširjajo svoj delokrog preko vse zemlje in vseh ljudi ter si složno krepijo zavest o svoji pomembnosti; ti se pa začudeno oziraš po vseh teh domačih in vendar že tujih stvareh, želiš si, da bi se s prvim vlakom odpeljal nazaj, odkoder si prišel, tja, kjer so vse stvari bolj jarko osvetljene, pa mečejo tudi močnejše sence v tiste globine, do katerih ne prodreš niti v desetih letih.

Vsakokrat, kadar sem se pripeljal iz Prage na počitnice, sem se ves razbolel ob stiku z našim življenjem. Ta neznosna letargija, ta čudni vzduh, ki spremeni vsak zvok v top, nedoločen šum, odsotnost vsake žive, polne reakcije na impulze vsakdanjosti, to ti požene naravnost paničen strah v kosti, če pomisliš, da boš moral nekega dne ostati za vedno pod to stekleno streho, izpod katere nekdo počasi, počasi izsesava zrak.

Na srečo me je ta strah minil v trenutku, ko je bilo to pač potrebno. Čutil sem, da sem še bolj zakoreninjen v tem malem življenju, pa tudi, da sem dobil za vse naše dogajanje realnejši pogled in neko merilo. Skratka — z vedrim nasmehom sem se odpravil na zasledovanje našega glasbenega življenja, z velikim optimizmom sem poslušal vrsto koncertov v raznih starih, prenovljenih in novih dvoranah pričakujoč, da se bodo iz kaosa vseh mogočih koncertnih prireditiv pokazali neki osnovni obrisi načrta, brez katerega ne more iti, če nočemo izgubljati